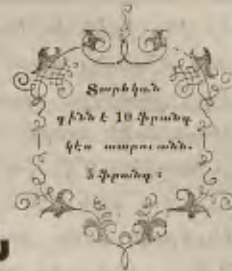

ԵՐԽՈՒՄ

Օ Ր Ա Գ Ի Ր Ը Ն Տ Ա Ն Ե Կ Ա Ն

Թ Ի Ի 14.

1859

Բ. ՀԱՏՈՐ

ՅԱՆՈՅ ԽՂԻԿԸ

ԿԵՍ՝

ԳԻՊՈՒՐԿ

իրելի Պէտգա կ'ըսէր. Գունի-
կունտա երեք օր ետքը գիշեր մը
Պէտգային երկայն լուսնիւնն
աւրելով, «աշտարակին ժամացոյ-
ցը տասնումէկ ուկէս զարկաւ,
մենք ալ պէտք չէ մի որ քնանա-
լու երթանք»:

«Ո՛հ, սիրելի Գունիկունտա՛

կրկնեց դքսուհին հառաչելով «սիրելի Մաքսիս խեղ-
ճութեամբ ասդին անդին թափառելու սկսելէն ի վեր,
գիշերները քնանալու երթալու դժուարութիւն մը
կը զգամ, որովհետեւ զարհուրելի երազներով կը
տանջուիմ: Եւ առտուընթերս այնպէս յոգնած կ'ըլ-
լամ իբր թէ բոլոր գիշերը քնացած չըլլամ, եւ բո-
լոր անդամոցս վրայ կոտորածութիւն կը տիրէ: Ան-
ցած գիշեր քստմնելի երազ մը տեսայ, եւ երկրորդ
առտու բոլոր օրը տանջուեցայ: Կեցի որ քեզի պատ-
մեմ», — «Կ'երազէի որ յանկարծ մեծ անտառի մը
մէջ գտնուած եւ հոն մոլորած ըլլամ: Մէյ մ'ալ
միտքս ինկաւ թէ ամուսինս ալ կրնայ նոյն անտառին
մէջ մոլորած ըլլալ: Ո՛հ, ինչ ուրախութիւն կ'ըլլայ
թէ որ զիւրքը գտնելու ըլլամ: Այսպէս մտածած ա-
տենս հեռուէն հեծելու ձայն մը լսեցի: Դէպ ի հոն
աճապարեցի եւ որչափ որ ձայնին կը մօտենայի, այն-
չափ ալ ձայնը խղճուած կու գար: Վերջապէս աս
ձայնը հոգեվարի մըն էր: Քանի որ կը մտածէի
թէ հոգեվարի իմ ամուսինս կրնայ ըլլալ՝ կը դողայի:
Հազիւ թէ աս մտածած էի, մեծ կաղնեղ մը տակը հասայ:
Յանկարծ՝ կուրծքէս սարսափման աղաղակ մ'ելաւ:
Որովհետեւ ամուսինս արեան մէջ թաթխուած աշացս
առջեւը գետինն երկնեցած էր: Արիւնը շատ վերքե-
րէն դուրս կը վազէր, եւ քովը տեգ մը կը հանգչէր:
Աս տեսայ նէ իրեն վրայ ինկայ:

Մարեկն արթնցած ատենս՝ ալ ամուսինս

չտեսայ. նաեւ՝ ալ անտառին մէջն ալ չէի, այլ վարը
գաշտի մը մէջ տեսակ տեսակ ծաղիկ կը ժողովէի:
Գեղեցիկ ամառուան իրիկուն մըն էր եւ ամուսինս ու
տղաքս ալ քովս էին: Աս պարագայիս մէջ սիրտս գոհ
էր եւ երջանիկ էի, ինչպէս որ ասկէ մինչեւ քանի
մ'օր յառաջ եղած էի: Մէյ մ'ալ յանկարծ տղաքս
պոռալու սկսան, «Ո՛հ հայր, ո՛հ մայր ամբողջս կրակի
ու բոցի մէջ է»,:

«Նչքս դարձուցած ատենս, բոլոր ամբողջ պայ-
ծառ բոցի մը մէջ էր: Տէր Աստուած գոչեցի, եւ
աս վայրկենիս բոցոյ մէջ եղած աշտարակը վրաս
ինկաւ, տակը թաղուեցայ, բայց ասոր վրան արթնցայ:

«Չորս կողմն նայեցայ թէ ո՞ր եմ, վերջապէս
բոլորովն սթափեցայ, բայց ալ չէի կրնար քնանալ:
Միտքս զարհուրելի խորհրդոց մէջ կը ծլուար, կու-
լայի, կ'աղօթէի: Ո՛հ սիրելի Գունիկունտա, թէ որ
երազս ստոյգ պիտի ըլլայ նէ... թէ որ ամուսինս
Ֆեֆէ դատաւորներէն սպաննուած է... թէ որ օր
մը մեր ամբողջ հրոյ ու բոցի ճարակ պիտի ըլլայ նէ
եւ մենք տակը պիտի թաղուինք նէ... ո՛հ...
ո՛հ...»:

«Ո՛հ սիրելի Պէտգա, կրկնեց Գունիկունտա
ձեւացած աներկիւղութեամբ մը, «այսպիսի երազով
մ'ինչո՞ւ զքեզ կը չարչարես: Իրն ուրիշ բան չէ բայց
եթէ երազ մը: Երազն ես հաւատք չեմ բնծայեր:
Երազը մեր երեւակայութեան խաղն է, եւ մեր միտքն
անոր հետ դորձք չունի: Առանց մասնաւոր Աստուծոյ
ազդեցութեան, երազի հաւատալով՝ անոր վրայ չէնքեր
շինելն իսկ, մեղք կը համարիմ: Մարդու վի-
ճակը կարգադրողն Աստուած է, մենք արարածքս իր
ամենակարող ձեռաց մէջն ենք: Իր պաշտպանութեանը
պէտք ենք գիմել, եւ մեր բոլոր վստահութիւնն անոր
վրայ դնել»,:

Պէտգա աս ցաւալից խօսքերու վրայ ակամայ
իսկ տխրած ըլլալով, խցին մէջ առանձին մնաց: Ետ-
քը կամացուկ մը տղոց վաղեց որ տեսնէ թէ տղաք
կը քնանան: Աս անգամ տղոց քովն արտաքոյ կարգի
տխուր զգածմունք մ'ունեցաւ, որուն նմանն ունեցած
չէր: Քնացող տղոցը վրայ կը նայէր, եւ արատասուք
մը, իր չուղելովն ալ աչքը թրջեց:

«Ի՛նչ անմեղ կը քնանան սիրելի տղաք», կ'ը-

սէր ինք իրեն եւ ծուկով իր շրթունքներովը կամացուկ մ'անոնց սիրուն բերանները շօշափեց: «Քնացէք, քնացէք, սիրելի զաւակներս, անհոգ մանկութեան ոսկի օրերը ձեզի համար միանգամ մը միայն կը ծաղկին: Ո՛հ, հոգոց ու թախծութեանց օրերը շատ շուտ կու գան: Ան ատենը քաղցր քունն իր փափուկ թեւերովը զձեզ ասանկ շուտով չի գրկեր, ինչպէս հիմայ: Աշխրբիս զանազան հոգերն ու ցաւերը շատ անգամ ձեր քունը կը խռովեն, եւ փոռ տեղ զանի կը կոչէք, որովհետեւ ձեր յոգնած աչքերէն կը փախչի: Անիմ, հրեշտականման զաւակք, էս ալ երբեմն իմ մանկութեանս ատենը ձեզի պէս անհոգ քնոյն փափուկ գրկացը մէջ կը հանգչէի: Ո՛հ, գեղեցիկ եւ անհոգ տղայութիւնը շատոնցումն է ի վեր մեկնեցաւ իղմէ. ո՛հ, ինչո՞ւ համար նոյնն այսպէս քիչ ատեն եւ միանգամ մը միայն կը ծաղկի: Ո՛հ, կարելի ըլլար, եւ նորէն տղայութեան վարդէպ օրերուն դառնայի:

«Սիրելի զաւակք, քնացէք հանգարտութեամբ, կ'ըսէր խաղաղեալ սրտով ու ոտք ելլելով: «Ձեր քունը խռովող չկայ. ձեր սիրելի պահապան հրեշտակը ձեր քովը պահպանութիւն կ'ընէ, եւ ամենակարող երկնաւոր Հօր զօրաւոր բազումները ձեր վրայ տարածեալ են: Ո՛հ, Աստուած զձեզ միշտ ասանկ անմեղ ու բարի պահէ:»

Եւ ըսելէն ետքը նորէն վրանին ծռեցաւ եւ անգամ մ'ալ բերանին պագաւ: Եւ ամէն մեկուն ճակտին, բերնին ու կրծոցը վրան Ս. Խաչին նշանն ընելով ըսաւ, «օրհնէ զձեզ ամենակարող Աստուած, Հայր, Որդի եւ Հոգի սուրբ»:

Կ'ուզէր տղաքը թողուլ եւ երթալ բայց անմեկնելի զօրութիւն մը զննքը կը բռնէր: Երկու անգամ անոնցմէ բաժնուեցաւ, բայց երկու անգամ ալ ետ դարձաւ: Քնացող տղոց վրայ նայելով չէր կշտանար, կարծես թէ ճամբորդութիւն պիտի ընէր եւ երկայն ատեն զրեւնք պիտի չտեսնէր:

Ա՛յ երջապէս ինք իրեն բռնութիւն ըրաւ, եւ անկողին մտաւ: Հազիւ թէ ժամ մը քնացած էր, զարհուրելի աղաղակաւ մ'արթնեցաւ: Բոլոր ամրոցը հրոյ ու բոցի մէջ էր: Անկողնէն ցատկեց որ աղաքն աւզատէ, բայց վախէն ծնկերը բռնուեցան, եւ քայլ մ'ալ չէր կրնար յառաջ երթալ: Մէյ մ'ալ յանկարծ սենեկին գուռը բացուեցաւ երեք հոգի ներս նետուեցան: Մէկը զլքսուհին բռնեց, մեկաները տղաքն անկողնէն յափշտակեցին, եւ բոցերու մէջէն դուրս ածապարեցին: Ամրոցին գաւթին մէջ, աղմուկն երթալով աւելցաւ, բոցն երթալով կ'աճէր եւ ամէն կողմ կը տարածէր, եւ առաւօտեան արեւը ծագելէն յառաջ Վարդէրնի ամրոցը ածին դարձած էր:

Գ Լ Ո Ւ Խ Զ.

Դիպուրկի ամրոցին մէջ ձիապալ մը:

«Գիպուրկի ամրոցին մէջ ձիապալ (փէրէ, ճիւ) մը կամ ոգի մը կայ, չեմ հասկընար ի՞նչ է, կ'ըսէր

Գէւորգ իր դրացւոյն: «Կէս գիշերանց ամրոցին հիւսիսային կողմն եղած աղմուկն ու գղղղիւնը դեռ չեմ լսած»:

Գրեցին. Ձէ սիրելի Գէւորգ չեմ լսած, բայց անոր վրայ պատմութիւններ լսած եմ: Հօրեղբայրս ալ կ'ըսէ թէ ինք ձիապալն աղմուկները լսած ըլլայ: Ամրոցին մէջ չորածը չիմար եղեր, եւ այնպիսի աղմուկներ կը հանէ եղեր որ կարծես թէ դժոխոց բոլոր ոգիները հոն ժողուած ըլլան: Ի՞նչ է արդեօք: Ես կենացս մէջ Գիպուրկի ձիապալն վրայ բան մը չսեցի:

Գէւորգ. Ես ալ նոյնպէս: Աս բանս լուսելու սկսելէն ետքը դեռ շատ ատեն չէ: Ամրոցին տիրոջը ծառան Գոնրատ, քանի մը օր յառաջ գինետան մէջ գինուով լեցուն ամանի մը քով նստած էր: Ես ալ ներս մտնելով, քովը նստեցայ. իսկզբան զանազան բաներու վրայ վիճեցինք, վերջապէս խօսքը ան ձիապալն վրան եկաւ, որ քիչ մ'ատենէ ի վեր Գիպուրկի ամրոցին հիւսիսային կողման վրայ կը լուսէր: «Ըսէք ինծի տէր Գոնրատ, կ'ըսէի ամրոցի ծառային «ձիապալ Գիպուրկի ամրոցին մէջ ի՞նչ դործք ունի: Անոր վրան ամէն տեսակ զարհուրելի բաներ լսած եմ, եւ դուք աս բանս աղէկ պիտի գիտնաք»:

«Թէ իրօք Գիպուրկի ամրոցին հիւսիսային կողմ մը ձիապալ մը կայ, կրկնեց Գոնրատ. «ամրոցի մէջ ամէնքս ալ համոզուած ենք, եւ թէ ես եւ թէ իմ ընկերներս անանկ ասոր կը հաւատանք, ինչպէս որ երկնից վրայ Աստուծոյ մը գոյութեանը: Հինգ շաբաթէ ի վեր ամէն գիշեր եւ մի եւ նոյն ժաման, որուն մէջ ձիապալ կու գայ, զարհուրելի աղմուկներ կը լսենք: Նոյն իսկ մեր տէրն ալ կը հաւտայ: Գեռ երէկ մեր տէրը, բոլոր ծառաներն իր ասպետական մեծ սրահին մէջ ժողվելով ազդարարութիւն կ'ընէր եւ ամէն մեկուն խիստ կ'արգիլէր որ ամրոցին հիւսիսային կողման սենեակները մարդ չ'երթայ, ապա թէ ոչ կրնայ մեկուն վնաս մը հասնիլ:

«Գոնրատ ասանկ խօսեցաւ եւ ես ալ բոլորովին անոր կարծիքէն եմ»:

Գրեցին: Ես ալ նոյնպէս: Ամրոցին ձիապալը լաւագոյն էր չգար թէ որ դժբախտութիւն բերելու համար կու գայ: Ստուգիւ մեղք կ'ըլլայ թէ որ մեր սիրելի տէրերէն մէկը մեռնելու ըլլայ: Մենք պէտք ենք ամէն օր, կամ Ս. Վաղենտինոսի եւ կամ վանքին մէջ անոնց համար աղօթք ընել, որ Աստուած անանկ կարգադրէ որ գոնէ աս անգամ մարդ չ'մեռնի, այլ միայն ուրիշ դժբախտութեամբ մ'անցնի:

Գէւորգ. Իրաւունք ունիս սիրելի դրացիս, բայց մոռցայ քեզի ըսելու որ Գոնրատ պատմեց թէ ամրոցի, վանքին եւ Ս. Վաղենտինոսին մէջ ամէն օր աղօթք կ'ըլլայ որ Աստուած աս չարիքը խափանէ, եւ թէ Գիպուրկի ընտանեաց վրայէն աս ձիապալն հեռացընէ:

Գրեցին: Եսի աղէկ է: Բայց մեզի ամօթ եւ ապերախութիւն է որ մենք դեռ աղօթքի չ'սկսանք:

Ես պէտք է որ պսօր իսկ բոլոր գեղը տնէ տուն պտտտիմ եւ զամենքը աղօթքի կանչեմ: Ո՛վ որ գոնէ «Հայր մեր», կրնայ ըսել, պէտք է որ ներկայ գտնուի:

ԳԷՆՐԷ: Հատ աղէկ կ'ընես: Տներուն կէսը ես կ'առնում կէսն ալ դուն, եւ այսպէս շուտով կը լմընցնենք: Թէ որ հիմակ անմիջապէս սկսինք նէ աղէկ կ'ըլլայ:

Ասանկ ըսին ու գացին, եւ ամէն օր առտու եւ իրիկուն վանքի եկեղեցւոյն մէջ աղօթք կ'ըլլար, ուրուն մէջ ով որ կրնար ներկայ գտնուիլ նէ, չէր պակսեր: Գիպուրիի տէրերն ասոր վրայ մեծապէս կ'ուրախանային, որովհետեւ աս բանս ցոյց մըն էր որ իրենց հպատակներն, Գիպուրիի ընտանեաց վրայ մեծ սէր ու մեծարանք ունէին: Բայց ետքէն ուրախութիւննին աւելի մեծ եղաւ, որուն նաեւ բոլոր հպատակներն ալ սրտանց մասնակից կ'ըլլային, երբոր ամրոցին ճիւղը քիչ մ'ետքը դադրեցաւ, եւ երբոր դժբախտ հետեւութիւն մը չունեցաւ: Որչափ որ ուրախութիւնը մեծ եղաւ նէ, Աստուծոյ ըրած շնորհակալութիւնն ալ այնչափ մեծագոյն: Ճիւղը շատ տարիներ անցաւ չսուեցաւ, եւ ամէն մարդ կը կարծէր որ ան դադրած է: Բայց ամրոցին հիւսիսային կողման խցերը, նոյն ատենէն ի վեր չէին բնակուեր, եւ հոն մարդ չէր երթար: Դուքսը նաեւ ծառայից ալ ի բաց առեալ Ռուբերտին, թոյլ չէր ի տար որ ան կողմերն երթան: Նոյնպէս ձորի մէջ բնակողներն ալ, ամրոցին նոյն կողմը մօտենալու կը վախնային, եւ թէ որ մօտէն անցնին անհրաժեշտ կ'ըլլար, եւրոսին կը խաչակնքէին եւ մտքերնէն «Հայր մեր», մը կը զրուցէին:

Հատ տարի ետքը երբոր Գուենոն ծաղկահասակ երիտասարդ մ'եղած էր, գուքսը մէկհատիկ ծառայով մը, Պեննոյով, դէպ ի Հոլանտա ճամբորդութիւն մ'ըրած էր, որուն վախճանն թէ ծառաներէն թէ ամուսնէն եւ թէ իր տղէն ծածուկ պահած էր: Եւ աս ատենս ամրոցին ճիւղը նորէն սկսած էր: Դքսուհին մեծապէս կը վախնար:

«Ո՛հ, Գուենոն, կ'ըսէր օր մը իր որդւոյն, «սիրտս ինչ աստիճանի վախի մէջ ըլլալը չեմ կրնար յայտնել. եւ աս վախը օր քան զօր կ'աճի: Հայրդ հոս ըլլար նէ կրնայի հանգարտիլ: Բայց ամեն մ'ի վեր գացած է, եւ վրան դեռ բառ մը լսած չենք: Ամրոցին ճիւղն աս անգամ մեզի մեծ չարիք մը կ'աւետէ: Աս զարհուրեղի խորհրդէն կը դողամ, բայց մտքէս չեմ կրնար հանել, եւ աս խորհուրդն ան է, որ մեր սիրելի Հայրը աս կենաց մէջ մէյ մ'ալ պիտի չտեսնենք»:

«Սիրելի մայր, կրկնեց շուտով մը Գուենոն, «այսպիսի շնչին բանէ մը զարհուրելու ինչ ունիք: Ասկէ շատ տարի յառաջ մի եւ նոյն անձկութիւնը չունեցաք: Ճիւղին հետքն ինչ եղաւ, բայց եթէ զուտ ոչինչ: Աղօթեցինք, յԱստուած վստահացանք եւ ինք զմեզ չարիքէ պահպանեց: Նոյնը նորէն ընենք եւ

Աստուած աս անգամ ալ զմեզ կը պահպանէ»:

Գուենոն խռոված մայրը հանգարտեցնելու համար ասանկ խօսեցաւ, եւ խոհեմութիւն ընելով լուց թէ ճիւղը շատ ատենէ ի վեր իր մտայը մէջ կասկածներ կը ծնանի: Եւ միշտ կը մտածէր թէ մէկ եղանակաւ մը անոր ինչ ըլլալը հասկընայ:

Գուենոն գիշերուան ժամը տասնին մօրմէն բաժնուեցաւ, բարի գիշեր մաղթեց եւ իբր թէ քնանալու կ'երթայ, իր խուցը քաշուեցաւ: Բայց երբոր ամէն մարդ թէ մայրը թէ ծառաները քնացած էին, զրահաւորեալ եւ զինաւորեալ իր խցէն ելաւ, կամացուկ մը խղճածեւ սանդղէն վար իջաւ եւ հիւսիսային կողման մեծ, բայց պարագ սրահ մը մտաւ, որ ճիւղին աղմկան լսուած տեղերուն մօտ էր: Աս սրահին ինչպէս նաեւ նոյն կողման բոլոր խցերուն, շատոնցունէն ի վեր, ճիւղին վախէն ոչ որ գացած էր: Գուենոն հոս, աս ասպետական սրահին մէջ հին թիկնաթոռի մը վրայ նստեցաւ եւ ճիւղին ժամուն կը սպասէր: Պաղ գիշեր մըն էր, եւ ինք իր մեծ թիկնոցին մէջ փաթթուած: Իր բոլորտիքն ամէն բան խաղաղ եւ ամայի էր: Հին փայտերու մէջ, փայտի որդան կրծելու ձայնը կը լսուէր: Սիրուն լուսին մը հորիզոնին վրայ կամաց կամաց կը բարձրանար եւ իր աղօտ լոյսը պատառած ամպերուն մէջէն, հին ասպետական սրահին կը պատուհանին վրայ կը ձգէր:

Ս'երջապէս, աշտարակին ժամացոյցը երկայն աւտենէ ի վեր բաղձացուած ճիւղին ժամը զարկաւ: Գուենոն քաջութեամբ թիկնաթոռէն ելաւ եւ ճիւղին հետ կուուելու պատրաստուեցաւ: Համարձակութեամբ չորս կողմը նայեցաւ, քանի մը քայլ յառաջ գնաց, կեցաւ եւ մտիկ կ'ընէր. աս վայրկենիս մէջ հարուածի մը ձայն ելաւ: Ճիւղն իրմէ շատ հեռու չէր, այլ իր կեցած տեղոյն վրայի դատիկոնն էր: Գուենոն մեծ սրտոտութեամբ սրահէն դուրս վաղց, եւ կամարածեւ անցքէն անցնելով սանդղէն վեր ելաւ եւ վերի դատիկոնն հասաւ: Անկէ՛ նեղ եւ մուրճ կամարածեւ անցք մը մտաւ: Հոն մուրճի մէջ կամաց կամաց քալած եւ դուռն ասդին անդին զարնելով յառաջացած ատեն, փսփսալու ձայն մը լսեց: Կեցաւ ու մտիկ կ'ընէր: Մուրճ անցքին վերջի ծայրն, աչքերը յանկարծ լոյս մը տեսան, որ խաւարի մէջ աղօտ կը վառէր:

«Հա՛ հա՛, վերջապէս ճիւղին հետքը գտայ», գոչեց կամացուկ մը յանդուդն ասպետը: Մերկ սրուվը քաջութեամբ յառաջ վաղց: Անցքը կորութիւն մը կը ձեւացընէր: Գուենոն սեան մը քով քաշուեցաւ եւ մեծ զարմացմամբ տեսաւ որ պղտիկ խցի մը կէս բաց դռնէն դուրս լոյս մը կը տարածուէր. ինք աս խուցը կենացը մէջ տեսած չէր, եւ անոր վրայ բան մ'ալ լսած չունէր:

«Ո՛հ, Տէր Աստուած, աս ինչ բան է», գոչեց կամացուկ մը Գուենոն: «Ես իմ հայրական ամրոցիս մէջ, կարծես թէ անտեղեակ օտարական մըն եմ»,

Աս ըսաւ եւ ոտիցը մատերովը քաշելով գէպ ի թեւ
րաբաց դուռը դնաց եւ ներս նայեցաւ:

“Դ՛նչ տեսնէ աղէկ: Ճիւղա՞յր. չէ: Կամարածեւ
եւ պարզ կահուք խցի մը մէջ, կըր սեղանի մը քով,
որուն վրան աղօտ լոյս մը կը վառէր, հասակաւոր
յարգելի մարդ մը կը նստէր, որուն կէս ճերմակ
մօրուքը, մինչեւ կուրծքը կը հասներ: Իր նիհար բայց
ծանր գէմքը բան մը կ'աշխարհէր, եւ երեսին վրայ
շատ ցաւերու, բայց մի եւ նոյն ատեն նաեւ մեծանձ-
նութեան կնիք մը կար, որով ան ցաւերը կը կրէր:
Աս յարգելի մարդուն քովը պարկեշտութեամբ մը
նստած էր Ռուբերտ ծեր բերդապահը, եւ կարծես
թէ անոր հրամաններուն կը սպասէր:

Ա՛յրջապէս անձանթն աջ ձեռքը գինւով
լեցուն բաժակ մը վեր վերցնելով, կամաց եւ դող-
դողուն ձայնով եւ ներքին պլայլութեամբ մը գոչեց,
“Կեցցէ՛ կոթֆրիտ Գիպուրկ, իմ բարեկամն եւ իմ
աղատիչս,:

Խմեց: Մի եւ նոյն վայրկենի մէջ բերդապահը,
ոտքովը՝ երկաթէ մեծ գունդ մը գլտորեց եւ ամրո-
ցին կամարակապ անցքերը զարհուրելի արձագանգ մը
տուին: Գունո զրան քով անշարժ կը կենար, եւ աս
զարմանալի տեսարանը չաւերելու համար նոյն իսկ
շունչը կը բռնէր:

“Ա՛յ կոթֆրիտս, իմ աղնիւ բարեկամս, գոչեց
նորէն անձանթն, եւ կարծես թէ աչքերն ալ կու-
լային: “Աստեղաց վրան արդար Աստուած մը կը բնա-
կի, որ՝ քու ինծի ըրածիդ եւ ետքէն ալ ընելիքիդ
համար զքեզ պիտի վարձատրէ: Ան՝ օր մը քեզի
հարիւրապատիկ պիտի հատուցանէ: Ինք քեզի ծամ-
բորդութեանդ ատեն առաջնորդ ըլլայ, եւ կայսեր
քով աղէկ ունկնդրութիւն մը գտնել տայ,»: Անձա-
նթն օտարականն ասանկ խօսեցաւ, եւ բերդապահը,
լուռ բայց շարժած սրտով մը քովը կը կենար:

“Իմ հօրս ամրոցին մէջ աս բանս ինչ նշա-
նակութիւն ունի, գոչելով Գունո համարձակութեամբ
ներս մտաւ: Անձանթնի երեսին գոյնը նետեց եւ
“Ո՛հ Տէր Աստուած, գոչելով բերդապահին բաղկացը
մէջ ինկաւ: Բերդապահն իր աղնիւ բեռը լուրթեամբ
մաքուր անկողնոյ վրայ դրաւ, ետքը հաստատուն քայ-
լերով, բայց տխրութեամբ Գունոյին մօտեցաւ, եւ
կ'աղաչէր որ անմիջապէս նոյն տեղը թող տայ եւ հե-
ռանայ: Գունո պնդեց կեցաւ:

“Կուբերտ քիչ մ'ատեն լուռ կենալէն ետքը
ըսաւ, “Որովհետեւ գէպքը կամ հետաքրքրութիւնն իրը
ձեղի այսչափ մասնեց, բան մ'ալ պիտի իմանաք, որ թէ
եւ ձեր հետաքրքրութիւնը պիտի չյագեցնէ, բայց
բոլորովին պիտի ընկճէ: Որովհետեւ ես ձեր սրտո-
տութիւնն աղէկ կը ճանչնամ, շատոնցունէ ի վեր
կը համարէի թէ օր մ'աս տեղը պիտի երեւնաք, ա-
նոր համար աս գէպքին համար ալ պատրաստուած
էի: Տեսէք տէր ասպետ սա նամակն որ ձեր հօրմէն
գրուած է: Առէք զասի եւ ձեր խցին մէջ կարդացէք,:

Գունո զարմացմամբ թուղթն առաւ, եւ որով-

հետեւ իր հօրը ձեռագիրը կը ճանչնար, անմիջապէս
նոյն տեղը թող տալով իր քնանալու խուցը քա-
շուեցաւ: Հօն թղթոյն կնիքը կոտրեց եւ կարդաց

Սիրելի Գունոս

“Թէ որ հետաքրքրութեամբ կամ դիպուածով
ամրոցին մէջ խուց մը գտնես, որ իր մէջն ամէն մար-
դու համար էական գաղտնիք մը կը պարունակէ, ան
ատեն Ռուբերտ բերդապահը քեզի աս նամակս պի-
տի տայ, զոր ես Հոլանտա ծամբորդութիւն ընելէս
քիչ մ'առաջ գրեցի: Ես քեզի կը հրամայեմ եւ
կ'երգունցնեմ զքեզ, յօրհնութիւն եւ յանէծ
հօրդ, որ մէյ մ'ալ նոյն տեղեցին սեմոց վրայ ոտք
չկուսես, եւ թէ մինչեւ որ իմ ապրելէն դադրելուս
վրայ ապահով տեղեկութիւն մը չունենաս, նոյն
գաղտնեաց ինչ ըլլալն իմանալու ետեւէն չիյնաս, եւ
թէ խօսքով կամ գրով աչօքդ տեսածիդ եւ ական-
ջովդ լսածիդ վրայ նշան մը չտաս: Եւ թէ Ռուբեր-
տին՝ որ 30 տարիէ ի վեր հաւատարմութեամբ ինծի
կը ծառայէ, ամրոցին հիւսիսային մասը երթալը բնաւ
չարգիլես, մանաւանդ թէ դուն ալ այնպէս համարիս
որ նոյն կողմերը ճիւղալ մը կը բնակի: Աս քու հեռաւոր
հօրդ խիստ պատուէրն է, զոր իր գրովն ու կնքովը
քեզի կը յայտնէ 1499ին Ս. Ամբրոսիոսին օրը:

Տուեալ իմ ժառանգական Գիպուրկ ամրոցիս մէջ
Կոթֆրիտ Գիպուրկ,:

Գունո ընդ Հօրը թուղթը կարդալը, եւ հօրը
գիրն ըլլալը ճանչնալը, թուղթը ծալեց եւ հնաղա-
դեցաւ, որովհետեւ հօրը կամքն, որուն վրայ անեղը
սէր ու յարգութիւն ունէր, իրեն համար միշտ սուրբ
էր, եւ աւելի կ'ուզէր մեռնիլ քան թէ հօրը անէծ-
քը վրան ձգել: Թէ իր հետաքրքրութիւնը մարած
չէր, ասոր վրայ տարակոյտ չկայ: Ամէն բան իրեն զար-
մանալի երեւեցաւ: Շատ կը բաղձար որ հետեւեալ
հարցմանց պատասխան մ'ընդունի: “Ան յարգելի օ-
տարականն ո՞վ է: Ինչո՞ւ ասանկ մեծ փութով պա-
հուած է: Ինչո՞ւ համար ո՞չ ինք եւ ո՞չ ալ մայրն
ասոր վրայ բնաւ տեղեկութիւն պիտի չունենան եղեր:

Լսոնք անանկ հարցումներ էին զորոնք միայն ինք
իրեն կրնար ընել եւ պատասխան չէր կրնար ընդու-
նիլ: Բայց իր հետաքրքրութիւնը զսպեց, եւ հօրս
կամքն է ըսելով ինք զինքը հանգարտեցուց:

Երկրորդ առտու արդէն ամենայն արագութեամբ
լուր տարածուած էր որ Գունո ասպետն ամրոցին ճիւ-
ղաղը տեսած ըլլայ: Թէ եւ Գունո զճիւղաղն ստորա-
գրած չէր, բայց բերնէ բերան անանկ զարհուրելի
կերպարանք մ'առած էր, որ նոյն իսկ անոր ստորա-
գրութիւնը լսելը զարհուրելի էր: Ամէն աս պատմու-
թիւնները լսողները, Գունոյին քաջասրտութեանը վրայ
կը զարմանային, որով համարձակած էր նոյնը տեսնե-
լու: Ոմանք աս ալ կ'աւելցընէին թէ Գունո անոր հետ
կուրելու ալ միտք ունէր, թէ որ ճիւղաղն յանկարծ
աներեւոյթ եղած չըլլար:

Պիտիւր շարունակուէ:

ՎԻՇՆՆԵՐՆ ԶՈԳԵՆՆԵՐ

Վ իննեան շոգենաւն, արտաքուստ բոլորովին տարբեր կազմութեամբ նաւ մին է, դեռ նոր լմնեցած եւ փորձաւոր է: Բայց մենք աս առաջին փորձին վրայ չիտում, նախ եւ յառաջ զնաւը, իր կազմութիւնը եւ անոր մատուցած ծառայութիւնները քննենք:

Ա շոգենաւը, մինչեւ հիմայ ծովու վրայ գտնուած նաւերուն բնաւ նմանութիւն չունի: Ոչ ոքնափայտ ունի, ոչ կայմ, ոչ շուաններ, ոչ ծածկ, ոչ ծակ եւ ոչ ալ խելք: Եւ արտաքին կերպարանքը ճշտիւ հակա դրոշմիկի (սիլաբի) հետ կրնանք համեմատել: Աս գլանիկաձեւ հրէշին փորին բոլորովին մեծ օղակ մը կը պատէ, որուն վրայի պտուտակաձեւ տախտակները ջուրը կը կտրեն եւ զնաւը կը մշնէ: Աս օղակը չորս մեծ շոգւոյ մեքենաներով, որոնք նաւուն մէջ տեղն են, նաւուն փորին բոլորովին կը շարժի: Երկու ծայրն ալ բահած եւ ղեկեր կան որոնց տախտակին լայնութիւնը 3, իսկ երկայնութիւնը 4 սանաչափ է: Նաւուն ամենէն լայն մասը 16 սանաչափ է, իսկ անոր հակառակ երկայնութիւնը 180 սանաչափ: Աս կազմութեամբ, ձեւ նարիտները կը յառնան որ չորս օրուն մէջ Ալբանիական օվկիանոսը կրնան կտրել անցնիլ:

Աս գործքին ձեւնարիտները, նոյն շոգենաւն ասանկ կը ստորագրեն:

Մեծագոյն ապահովութիւն, արագ եւ միօրինակ եւ որոշ շարժում, ինչպէս նաեւ բեռն տանելու մէջ շատ միատեղ տանելով խնայութիւն բնել, ասոնք էին զմեզ այսպիսի նաւաշինութեան մը ձեւը զարնել տուողները, եւ ասոր մէջ նաւաբեկութեան վտանգն ալ աչքի առջեւն էին հեռացուած չէ, այլ մանաւանդ ասոր մասնաւորապէս մտադիր եղած ենք:

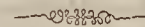
Փորձը կը յուշունէ թէ շոգենաւաց վրայ առաքաւանները ստոյգ է արագութեան որոշ աստիճան մ'ալ կուտան, բայց մենք կը կարծենք որ առաքաւաններն ու անոնց վերաբերածները բոլորովին մէկ գի թող տալով, մանաւանդ այսպիսի երկաթէ նաւու մը, որուն գործածութիւնը պարզապէս շոգւոյ օգնութեամբ է, եւ որուն կազմութիւնն ու ձեւը պարզապէս շոգւոյ նկատմամբ շինուած է, առաջափն մատուցած ծառայութիւնը ինք իրեն կը մատուցանէ:

Մեր նկարարած նաւն, ամէն բաղձաւորած պայմաններն ունի, եւ մեր գիտած վախճաններուն ուղղութեանը եւ գործնականութեանը իբր փորձ մը կրնայ ծառայել: Ոչ ոքնափայտ ունի, ոչ յրուկ, եւ ոչ ալ ուրիշ որպիսի եւ իցէ ջրոյն երեսէն վեր բարձրացած բան մը, ոչ հարթ եւ երկու կողմը բարձրացած ծածկ, որով ալիքներէն վրան եկած ջրերը կենալու տեղ մը չունին: Առաջադաս չունենալը, նաեւ առաջատարի վերաբերեալ անթիւ կազմածներու ալ կարօտ չընէր, եւ նոյն իսկ անով կը կարծենք որ մեր նաւը, թէթեւութեամբն աւելի ապահովութիւն եւ աւելի արագաշարժութիւն կը խոստանայ: Իր կազմութեան պարզութեամբն եւ ձեւովը, անհարթ օգերու եւ ալիքոծութեանց մէջ դիմադրութեան մեծ երես չունէ: Նախընթաց ջրոյն դէմ շատ բռնութիւն բնելու կարօտութիւն չունի, իսկ հանդարտ ծովը պատուել անցնիլն իրեն շատ աւելի դուրին է:

Մեր նաւին երկայնութիւնը, լայնութեան 11 պատիկն է, որովհետեւ երկայնութիւնը 180, իսկ լայնութիւնը միայն 16 սանաչափ է: Աս երկայնութիւնը, ջրոյն երեսէն

միշտ մի եւ նոյն բարձրութիւնը ունենալու միջակի մէջ կը գնէ զնաւը, որով ջրոյն ընդգիծագրութիւնը նուազ ըլլալով, արագութիւնն ալ շատ կ'ըլլայ: Մինչեւ հիմայ չիտում շոգենաւներէն, մէկն ալ ասոր արագութեանը ու թէթեւութեանը չկրնար համեմատուիլ, որովհետեւ հասարակ շոգենաւներու երկայնութիւնը, իրենց լայնութեան հազիւ ութուպատիկն է: Աս նաւին ջրոյ մէջ եղած մասին տարածութիւնը դուրսը եղածէն աւելի չէ, որով անոսփոր եղանակաւ, ալիքներով բարձրացած ծովը դիւրաւ կը կտրէ, եւ իր ձեւն ալ ան առաւելութիւնը կու տայ որ ալիքները մէջը չեն կրնար մանել, եւ անով մեծագոյն ապահովութիւն մ'ալ կը ստանայ:

Մնացածը բաւ անհամ:

ԱՂԵՔՍԱՆԴԻՐ ՀՈՒՄՊՈՒՏ

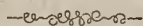
Աղեքսանդր Հումպոլտ իր գիտնական եւ լի փառօք կեանքը, բոլոր Եւրոպային սպառնացող պատերազմի մ'ատենը կ'ընէ: Մայիսի 6ին 90 տարուան հասակի մէջ մեռաւ: Իր գիտութեամբն արժանաւորած պատիւը կրնայ բուրիլ որ դեռ մահիւնացու մը չվայելէ: Իրաւամբ ժամանակակից փառքը կը համարուի եւ իր տարած դարուն պատիւը: Իր մահը, զինուոյ շուտաւան մէջ այնպիսի խորին եւ յաւալից ազդեցութիւն բռնաւ որ իր արձագանքը նաեւ Նոր աշխարհին մէջն ալ պիտի գտնէ: Որովհետեւ նոյն աշխարհին բնակչացն ալ, Հումպոլտ, իրենց երկրին վրայ այնչափ նոր ծանոթութիւններ տուաւ. անոնց՝ Ամերիկայի վրայ այնչափ նոր բաներ սորվեցուց, որոնց վրայ իրենք դեռ եւ ոչ դադարաւոր ունէին: Իր քննախուզութեան հազին անանկ զօրաւոր էր որ տիեզերաց մասանց, մարտակից վրայ, առանձին առանձին տեղեկութիւն ունենալը բաւական չուպէց, այլ իր ջանքն ան եղաւ որ զանոնք իբր ամբողջ մը, եւ տիեզերաց հետ կապակցութիւնին բնութիւնը: Ի փոքրագունէ սկսեալ, իր միտքը դէպ ի մեծագոյն ասպարէզ կը դիմէր, եւ ասով բնութեան մէջ եղած ամէն բան, մէկ ճիշդագործութեամբ մէջ ամփոփելն յաջողուց: Գաղութները եւ աս պրանչելի գործքը լմնեցնելէն ետքը իր տաղանդը բոլոր երկրին առջին բացաւ: Աս գործքն իրեն անհնարին աշխատութիւն արժած է, զոր դուցէ ուրիշ մ'անչափ չէր աշխատեւ, բայց ինք իր անխնայ փութովն աշխատութենէ չէր փախչեր, աշխատութիւնն իրեն պարտք, հաճոյք եւ ուրախութիւն կը համարէր: Ինք ամէն բան այնպէս բմբռնում, այնպէս սորված էր որ ուր կ'երթար կարծես թէ տանը մէջ էր:

Հումպոլտ հին հեղինակաց վրայ պրանչելի ծանօթութեամբներ ստանալէն ետքը, գործնական ճիւղերու ձեւը զարկաւ, ի սկզբան բովերու, հանրաբանութեան, երկրագիտութեան (Géognosie) գիմեց, ետքը մտադրութիւնը վաճառականական գիտութեանց դարձուց. ետքը վիճակագրութեան (Statistique), վերջապէս բնական գիտութիւնն իր ամէն ճիւղերովն, անոր սերն իրեն քաշէց: Բնական գիտութեան մէջ, իրմէ առջիններն որչափ յառաջացած ալ էին նէ, իր ատենը եղած յառաջագիմութեան հետ համեմատելով, ան գիտութիւնը դեռ որքոյն մէջն էր: Իրմով 60 տարուան մէջ նոյն որքոյն

տղան մեծցաւ, ածեցաւ եւ հսկայ մ'եղաւ: Եւ ասոր՝ Հում պոլտին պէս օգնող եւ զանի յառաջացնող չեղաւ: Բնական դիտութեանց մէջ Հումպուրտ խնդիրները գրգռեց, քննութիւններ յարոյց, երեւելի գիւտեր բուսեալ եւ նոյն գիտութեան նոր կերպարանք մը տուաւ: Ինք իր պարզ բնութեամբը չէ թէ միայն իրերն աղէկ ճանաչաւ այլ նաեւ իր տաղանդովը ժամանակակից ուսումնականաց եւ գիտնոց կը տիրէր: — Ինք թէ եւ բանաստեղծութիւն շինած չէր, բայց իր Եւրոպայի, Ասիայի եւ Ափրիկէի վրայ գրած գործքերը կարգաւորը պէտք է որ խոստովանի թէ Հումպուրտ նաեւ բանաստեղծ էր: Աս մասին վկայ են իր բոլոր գործքերը, բայց ի մասնաւորի իր Գալիլէոյ երկրորդ մասը: Ասոր մէջ Հումպուրտ քաջ կը մեկնէ թէ Բնչպէս բնութիւնը զանազան դարերու եւ զանազան ժողովուրդոց մէջ, զգածմանց եւ խորհրդոց վրայ ազդեցութիւններ բրած է, եւ թէ Բնչպէս ճշմարիտ դիտութիւնն ու երեւակայութեան փափուկ գրգռութիւնը՝ ընդհանուր մշակութեան մէջ փոփոխ իրարու մէջ թափանցելու ճիգ մը կը ցուցնեն:

Հումպուրտ ազատ բնութիւն մ'ունէր, եւ պայծառ մտածող էր, իր գլուխը ուսման մէջ սահման չէր ճանչնար, թէ գիտութեան եւ թէ քաղաքական կենաց մէջ յառաջագիմութիւնը կոպարաւորած չէր: Բայց անընդմիջապէս քաղաքական գործունէութեան՝ իր բնութիւնը չէր համաձայնէր: Իր Ալիսէյմ եղբայրն, զոր ինք 25 տարի յառաջ կորսնցնուցած էր, եւ մէջերէն ներքին կապակցութեան մը մէջ էին, եւ իբր փառասոր Գիտութեանք էին, եւ աշխարհքի առջին կը փայլէին: Աղբըսանդը անկէ աւելի ապրեցու, բայց երկուքն անունն ալ ամէն տան իբր երկու դիւցազունք պիտի յիշէին: Գերմանական հեղինակութեան մէջ իբր երկու լուսաւոր աստեղը միշտ պիտի փայլէին, եւ անոր պարծանքը բլլալէն պիտի չդադրին:

Աս աւերորդ չէր համարիր աւելցնել որ Գուլիլիի արքունիքն, աս հմուտ մարդուն՝ ուսումնական աշխարհքին բրած մեծամեծ արդեանցը յիշատակին համար, հրաման տուած է որ անոր անմահ արձանը կանգնուի:

ԲՈՂԱՆԳԱՅԻՆ ԳԻՏՈՒԹԵԱՆՑ ԵՒ ԵՐՈՒԵՍՏՈՑ

Նաւական ճարտարապետութիւն:

Նաւական ճարտարապետութիւնը բնութիւն կ'իմացուի, նաւ շինելու արուեստը, ան արուեստը, որն որ նաւ վարելու ու կառավարելու արուեստին հետ այնպէս անձուկ կապ մ'ունի որ հարկ կը համարենք նաեւ ասոր վրայ ալ հարկաւոր եղածները հոս դնել:

Նաւավարութեան արուեստը շատ ուսողական գիտութիւններ կը պահանջէ, որով մէկը ի վիճակի կ'ըլլայ նաւ մը մէկ տեղաց ուրիշ տեղ մը տանիլ ապահով ու կարճ ճամբով, ու կը գիտնայ միանգամայն թէ այսչափ աստեղուն մէջ ուր կրնայ դնուիլ:

Ասիակի զործ կը դրուի միջնորդութեամբ հովի, առաքաստի, կողմնացուցի, ղեկի, թիակի, ծովու տախտակի եւ այլն:

Նաւ բնութիւն կ'իմացուի ատաղձէ չէր մը, այնպէս շինուած որ ջրի վրայ կը լողայ ու բոտ կամ կրնայ տարուիլ բերուիլ: Երկայնութիւնը, լայնութիւնն ու խորութիւնը իր տարածութիւնն է:

Պատերազմի նաւերը վաճառականի նաւերէն իրենց մեծութեամբն ու ամրութեամբ կը զանազանին. շատ մը թնդանութ ալ կը տանին: Իրենց մեծութեանը, յարկին թուոյն ու թնդանութեանը շատութեան համարակօրէն երեք կարգ կը բաժնուին:

Առաջին կարգի պատերազմական նաւ մը 170—280 ոտք երկայն, 44—50 ոտք լայն ու 20 ոտք խոր է: Ունի երեք ամբողջ յարկ, ու ամբողջ մարտկոց միայն երեք. այսինքն ամբողջ մարտկոց դնելու տեղեր, երկու կէս յարկ. առաջակողման ու խելաց բարձրաւանդակ (gaillard d'avant, d'arrière) ու վերջնայն վերգին երկու դասիկան կայ զորն որ հասարակօրէն քաֆա կ'անուանեն: Աս կարգի նաւերը ամենանուազն 100 ու առաւել 120 թնդանութ կը կրեն, 1200 մարդ, 1500 տակառաւ կշեռ, այս ինքն $1500 \times 2000 \times 3 = 3.000.000$ կամ 30.000 կենդինար (մէկ կենդինարը 100 ֆունտ հաշուելով):

Երկրորդ կարգի պատերազմական նաւերը 150—155 ոտք երկայն կ'ըլլան, 3 յարկ ու երկու կէս յարկ ու մէկ քաֆա ունին: 1000—2200 տակառաւ կշեռ կը կրեն, այս ինքն 24.000 կենդ. ու 80—90 թնդանութ կը տանին: Աս նաւերը առաջին կարգի նաւերէն շատ աւելի պատերազմական գործողութեան յարմար են:

Երրորդ կարգի նաւերը 135—145 ոտք երկայն են, երկու ամբողջ յարկ ու մէկ կէս յարկ ունին ու մէկ քաֆա. բայց երկրորդ յարկին վրայ առաջակողման բարձրաւանդակ մ'ալ ունին: 8—900 տակառաւ կշեռ կը տանին, այս ինքն 800×20 կամ $900 \times 20 = 16.000$ կամ 18.000 կենդ. ու 60—76 թնդանութ: Աս նաւերը ամենէն աւելի աշխուժութեանց կը դիմանան ու պատերազմի մէջ ալ ամենէն օգտակարներն են: Աս երեք կարգի նաւերը Եւրոպայի կամ ճափառաւ նաւ (Vaisseau de ligne) կ'անուանուին, որովհետեւ պատերազմի տանն մէկ ճակատ կամ կարգաւ մը կը կենան: Պզտիկ նաւերը զատ անուն ունին:

Լիւրայի (Frégate) ալ պատերազմի նաւեր են, որոնք շատ նաւափայտ չունին. ջրին վրայ շատ բարձր չեն կենար, արագագնաց են ու երկու յարկ ունին: Լիւրայի թնդանութ ունեցող կրկնայարկերը շուրջ 100 ոտք երկայն կ'ըլլան ու 500 տակառաւ կշեռ $= 10.000$ կենդ. կը տանին:

Միւրայի (Corvette) նաւն ալ տեսակ մը պզտիկ կրկնաւ յարկ է, 50 ոտք երկայն 16—24 թնդանութով, առաքաստ ու ղեկ ալ կը գործածէ: Ասիկա հասարակօրէն լուր տանելու ու բերելու կը գործածուի:

Շալուպ (Chaloupe) պզտիկ թեթեւ նաւեր են, մեծ նաւերուն ծառայութեան համար. իրենց մեծութիւնը, միշտ ծառայող նաւերուն մեծութեան համեմատ է: Իրենք ալ առաքաստ ու ղեկ կը գործածեն: Նաւազնացութեան տանն, նաւակը մեծ նաւին մէջ կը դնեն, իսկ նաւահանգստի մէջ ծով կ'ինջեցնեն եւ նաւաստիներն ու վաճառքները նաւ խոթելու ու հանելու կը գործածեն:

Վաճառականութեան նաւերուն մէկգմկու մէջ եղած զանազանութիւնը, տակառաւ կշեռը վրայ հաստատուած է: Ուստի այսպէս կ'ըսուի, 100 տակառաւ կշեռ նաւ, այս ինքն նաւ մը, որն որ 2000 կենդինար կշեռ վաճառք կրնայ տանիլ:

Նաւու մ'առջեւի մասը քաֆա (Proue) կ'անուանուի իսկ ետեւինը խել (Poupe):

Ղեկ (Gouvernail) երկայն, տափակ ու լայն տախտակ մըն է, որն որ նաւուն խելը հաստատուած է: Աս ղեկը ձողի մը ձեւով որն որ նաւուն մէջէն անցած մինչեւ ծով կը հասնի անկիւնաւոր աջ ու ձախ կը շարժի, ղեկին ձեւով նաւուն պէտք եղած ուղղութիւնը կու տան, կը դարձնեն, ու գլխաւորաբար ամէն տեսակ պատերազմական շարժումն ու կրթութիւնները կ'ընեն: Ղեկը նաւու մը էական մասն է:

Յօր (Pont) բնութիւն կ'իմացուի ան յատակը կամ տախտակամբը, որուն վրայ թնդանութները դրուած են: Սօյ (Mât) նաւուն մէջտեղը հաստատուած երկայն գերան մըն է, որուն վրայ առաքաստակալ գերանն ու առաքաստը կը հաստատուեն: Մեծ նաւերը հասարակօրէն չորս կայմ ունին. մեծ կայմ (le grand mât) նաւուն միջավայրը. առաջակողման կայմ (le mât de misaine) առաջը, խելաց կայմ (le mât d'artimon) խելը. ու ցուռկի կայմ (le mât de beaupré) որն որ նաւուն առաջակողմը ցուռկի վրայ հաստատուած է:

Վառայի (Voile) բնութիւն կ'իմացուի մեծ ու պզտիկ հաստը լաթեր, որոնք առաքաստակալ գերանին վրայ կը հաստատուի ու հովը մէջը կ'առնուի նաւը մշելու համար: Լիւրայի գլխաւոր ա-

* Մէկ գերմ. լիւրայ = 176 արամ:

առագաստ կայ մեծ առագաստ (la grande voile), առաջակողման առագաստ (voile de misaine), ու խելաց առագաստ (voile d'artimon): Ասկից զատ ուրիշ փոքր առագաստներ ալ կան: Երբեք մեծ կայսին զօրութիւնը աւելցնելու համար սահմանուած են:

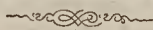
Կոմպաս (Compas) նաւու մը վրայ ամենակարեւոր ու անհրաժեշտ գործիք մըն է: Պզտիկ տուփ մըն է, որուն մէջ մագնիսի ասեղը հորիզոնական ուղղութեամբ ազատ սրածայր յենարանի մը վրայ կեցած կը շարժի: Մագնիսի ասեղը միշտ հիւսիս կը ցուցնէ, եւ այսպէս անոր միջնորդութեամբ ու հովերուն 32 կողմանց պատկերովը որն որ կողմնացուցին շրջանակին վրայ գծերով նշանակուած է նաւուն ամէն ուղղուած ուղղութիւնը կը տրուի: Եւ որովհետեւ աս գծերը ջրադարձան աղբալին վրայ եղած գծերուն համեմատ է, անոր համար նաւուն ուղղութիւնը ճիշտ կրնայ հաշուուի: Աղէկ առագաստաւոր նաւ մը՝ հասարակ քալելով չորս ժամու մէջ ըլլաւելու ճամբան, մէկ ժամու մէջ կ'ընէ՝ այս ինքն 2/3 գերմանական մղոն:

Աղէկ նաւավար ու քաջ նաւու ճարտարապետ ըլլալու համար, ուսողական գիտութիւնը անհրաժեշտ սորված պէտք է ըլլայ:

Մարմնայ կրթութեան վրայ:

Մարմնայ կրթութեան (Gymnastique) վախճանն ուրիշ բան չէ, բայց եթէ մարդու մարմինը զօրաւոր ընել ու աւսողութիւնը անգամոց վարժութեամբն ու շարժմամբ պահպանել:

Ուստի մարմնայ կրթութեան գործքը կը կայանայ այնպիսի յարմար կրթութիւններ ի գործ դնել տալ, որոնք մարմինը կամայ կամայ դիւրինէն դէպ ի դժուարիւններ երթալով զօրաւոր ընելու կ'օգնէ, յոյժողակ կամ ծարպիկ կ'ընէ, եւ անոր ան գեղեցկութիւնը կու տայ, որն որ տմարդութեան անյաջողակութենէ, ինչպէս նաեւ պղնձեղէ հեռու է:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՏՈՒՆԻՍ 27

Երբ որ Գաղղիական ու Աւստրիական բանակները Լոմպարդիայի մէջ մահաբեր սրտումներով Իտալիայի վեճակը ուշելու ետեւէ կ'իյնան, եւ Անգղիա ու Ռուսաստան հանդարտ տեղերին նստած հանդիսատես կ'ըլլան Պրուշ իբրեւ Գերմանական դաշնակցութեան մեծ տէրութիւն մը թշնամոյն զօրքը Գերմանիայի սահմաններուն առջեւը տեսնելով՝ ոտը եւլաւ որ իրեն զօրաւոր ձայնն ալ լսեցնէ: Ինչպէս վերջի թուով ծանուցած էինք Մաճենիայի պատերազմէն ետքն աս կառավարութիւնը զինեալ միջամտութիւն մ'ընելու որոշած էր, եւ աս պատճառաւ իր զօրաց վեց բանակները (306,000 զօրք) շարժական ըրաւ, այսինքն պատերազմի ոտրի վրայ կանչեց՝ կ'ըսուի որ արդէն Գաղղիայի կառավարութեան վերջնազիր մը առւած ըլլայ: Աս վերջնազօրն նիւթը մեզի դեռ յայտնի չէ. Պրուշի պաշտօնական լրագիրն այսչափ միայն կ'ըսէ, որ Պրուշ իբրեւ գերմանական մեծ տէրութիւն չլինար թողուլ որ ուրիշ տէրութիւն մ'Իտալիայի՝ Գերմանիայի գրաւի երկրի մ'իրողութիւններն առանձին ուղածին պէս կարգադրէ: Մէկ տէրութեան մը շատ զօրանալէն ու Եւրոպայի վրայ Գիկատաորութիւն բանեցնելէն ամենէն աւելի Գերմանիան կրած է: Ուստի Պրուշ իրեն պարտքը կը համարի, կ'ըսէ լրագիրը, Գաղղիայի անոր տանող շարժումներուն դէմ զինելու եւ Գերմանիայի Եւրոպայի վրայ ունեցած աղբեցութիւնը ցուցնելու: Աս իրեն պատրաստութիւններն՝ ամառս 25ին Ֆրանքֆուրտի ժողովքին ալ յայտնեց ու առաջարկեց որ միւս գերմանական տէրութիւններն ալ իրենց զօրք սորը հանեն: Ժողովքը դեռ որոշում մը չ'ըրաւ, բայց գերմանական տէրութիւնները Պրուշէն յառաջ արդէն պատրաստուելու սկսած էին, եւ կ'երեւայ որ Զուլիսի մէկին գործողութիւնները պիտ'որ սկսին:

Գերմանիայի պատրաստութեանց համեմատ Ռուսաստան ալ սկսաւ իր պատրաստութիւնները երազել: Արդէն 25նոյնիստի Աւստրիայի ու Պրուշի սահմաններուն մօտ 120,000 զօրքով բանակ մը կեցուցած է: Եթէ Գերմանիան Աւստրիայի օգնելու ըլլայ Ռուսաստան ալ իրեն տուած ծանուցադրոյն համեմատ Գաղղիայի կողմը պիտի բռնէ: Բայց կան լրագիրներ որոնք աս Ռուսաստանի պատրաստութիւնները սուտ կը հանեն:

Իսկ Անգղիայի մէջ Լորտ Բալմերսթըն կառավարութեան գլուխն անցնելէն ետեւ առջի դաշինքին ժամանակն եղած պատերազմի պատրաստութիւնները բոլորովին ի կախ թողուեցան: Լորտ Բալմերսթըն իրեն միտքն ի պաշտօնէ յայտնելու դեռ առիթ չունեցաւ, որովհետեւ նոր պաշտօնէից ընտրութեան համար խորհրդանոցը մինչեւ ամառս վերջը գոցուեցաւ: Եթէ իրեն առջի քաղաքականութենէն մակարեւրութիւն մ'ընել կ'ուզէր նէ՝ ինք կ'ուզէր որ Աւստրիան իր Իտալիայի մէջ ունեցած ստացուածները թողու: Ամառս 17ին կազմուած նոր դաշինքին անդամներն հետեւեալներն են. Լորտ Բալմերսթըն առաջին պաշտօնէայ, Լորտ Գեմբել՝ լորտ ատենագիր, Լորտ Ռասսել՝ արտաքին գործոց պաշտօնէայ, Սիր Լեւի՝ ներքին գործոց պաշտօնէայ, Նիուգեսթըն դուքսը՝ գաղթականութեանց գլխաւոր, Սիւրբ Էնդրիու Էլմսթըն՝ պատերազմի պաշտօնէայ, Սիր Չարլս Ուուս՝ Հնդկաստանի պաշտօնէայ, Սոմերսեթի դուքսը՝ ծովական զօրութեան պաշտօնէայ, Կլաուսթըն Էլեմսթըն՝ պաշտօնէայ, Լորտ Կլէնթլի խորհրդի գահերէց, Լորտ Էլիսին՝ թղթատարութեան պաշտօնէայ, Սիր Կլէյ՝ Լէնտգեսդրի ատենագիր եւ Արմիլի դուքսը՝ գաղտնի կնքի պաշտօնէայ: Ասոնք ամէնն ալ ծանօթ քաղաքագետներ են: Լորտ Բալմերսթըն, կ'ըսէ Գալի լրագիրն, աս պարագաներու մէջ ամենէն աղէկ գլուխները գտած ընտրած է, որոնք մեծ յաջողութիւն կ'ունենան, եթէ մէջերնին միաբան ըլլալու ըլլան:

Գաղղիայի կառավարութիւնը կամ Լուի Նաբոլէոն մեծ զգուշութեամբ ու քաղաքագիտութեամբ կը գործէ ու կ'աշխատի որ ժամանակին ինկրոյն մէջ ուրիշ տէրութիւն մը չիմանէ ու սկսուած պատերազմը չ'ընդարձակի: Գերմանիան ու միւս Եւրոպական տէրութիւններն հանդարտեցնելու համար Մաճենիայի ձեռքով Իտալիայի ինկրոյն նկատմամբ առանկ կ'ըսէ. Ղիկտոր Էմմանուէլ Սարդինիայի թագաւորը Իտալիայի զանազան գիւտաւորներն դիկտատորութիւնը վրան առնելով՝ չհետեւի որ Բիէմոն Գաղղիական զինուոց պաշտպանութեամբ Իտալիան մէկ տէրութեան պիտի միացնէ առանց ժողովրդեան ու մեծ տէրութեանց կամքին միտ դնելու: Աշտատ կամ լքուած ժողովուրդը, կ'ըսէ, Աւստրիայի դէմ գործակից ըլլալ ուղելով ինք զինք Սարդինիայի թագաւորին պաշտպանութեան տակ դրաւ: Ուստի աս դիկտատորութիւնը պատերազմի ժամանակին համար է միայն: Իտալիան ազատելէն ետեւ՝ անոր կարգաւորութիւնը մեծ տէրութեանց ժողովքի մ'որոշման տակ պիտի ձգէ: Սակայն Գերմանական պատերազմին ալ պատրաստ ըլլալու համար արեւելեան բանակը Բելիսի սպարապետին հրամանատարութեան տակ կը ստուարացնէ ու անոր ամէն պիտոյը կը հօգայ: Կ'ըսուի որ 250,000 հոգեւ պիտի հասցնէ 400 թնդանօթով: Բանաւ կին գլխաւոր տեղը Կանսի քաղաքը որոշուած է: Ասկէց զատ 150,000ով նոր շարժական թիկնապահաց գունդ մը պիտի կազմէ եւ 750 միլիոն ֆրանք նորէն փոխ պիտ'որ առնու:

Հռոմիայի տէրութեան մէջ ապստամբական շարժումները օրէ օր՝ կը մեծնան: Բոլոր Ռոմանիան արդէն ապստամբած ու Վիկտոր Էմմանուէլ իրեն Գիկատաոր անուանած է: Փոթոբիկը մինչեւ Հռոմայ պատերը հասած եւ նոյն իսկ քաղքին մէջ ալ մտած է. բայց հոս հետեւութիւն մը չունեցաւ: Վիկտոր Էմմանուէլ որչափ որ կ'երեւայ աւելի Կարդինոնի քաղաքականութենէն ստիպուած՝ Պորտիայի պատգամաւորները, որոնք Ռոմանիայի Գիկատաորութիւնն իրեն կու տային, ետ խաւրեց, ըսելով՝ որ երթան Քահանայապետին իրենց օրինաւոր տիրոջ հաւանդին, որուն օրինաւոր իշխանութիւնն ինք կը ծանցնայ ու կը պաշտպանէ: Կոյնպէս Քահանայապետին ալ իրեն օգնական զօրապետներն մէկը խաւրած է, կ'ըսեն, զանի իրեն մտայն անկեղծութեան վրայ յապահովեցնելու: Բայց միւս կողմանէ՝ Տ'Ալեյիկ ու Ռոմա մարզիկներն ալ իրեւ բիւմենդեցի գործակալներ Պորտիա իրկած է: Քահանայապետ

տակն կառավարութիւնն իր ունեցած զօրութեանը չափ կը ջանայ պատամբութիւնը զսպելու, եւ Հելուէտացի զօրքը թէպէտ սակաւածիւ, համբաւեալ քաջութեամբը անոր օգնական կ'ըլլայ: Այսպիսի քաջութեամբ գացին պատամբած Բելուճիա քաղաքն իրեք ժամու յամու պատերազմով առին: Իտալացւոց 1848ին Աւստրիացւոց դէմ՝ ըրածները հիմա հոս ալ կրկնուեցան: Հելուէտացիք քաղաքը մանեղն ետեւ՝ քաղաքացիք տուներուն մէջէն անոնց վրայ սկսան եռացած եղ ու կրակ թափել, որով ասոնք ալ կատգելով՝ տուներուն մէջ մտան ու մեծ կոտորած ըրին: Հելուէտական զօրքը հիւսիսային կողմն ալ կ'երթայ հոն պատամբած միւս քաղաքները զսպելու:

Բարձրագոյն Գուռը Գուռան դեռ չէ հանդերձաւորած եւ զինքն ընդունելու համար քանի մը թէւութիւններ կը դնէ, զորոնք մեծ տերութեանց հաղորդած է: Գարատաղցւոց դէմ պատերազմը՝ Տէրվիշ փաշային յանձնեց, որն որ Գլուպուկ բերդն անոնց ձեռքէն առած է: Ռուսիայի բանակն երթալով կը մեծցնէ: Կ'ըսուի որ Լեզիպոսի փոխարքային հրաման խաւրած ըլլայ որ իր զօրքն ալ Ռուսիի խաւրէ եւ անի յանձն առած չ'ըլլայ, բնելով՝ որ Բարձր. Գրան քաղաքականութիւնը դեռ յայտնի չ'ըլլալով չիկրնար իր զօրքը խաւրել առանց Լեզիպոսը վտանգի մէջ ձգելու. սակայն իրեն բանակը պատերազմի սոթի վրայ կը դնէ:

Յունաստան. Կառավարութեան հակառակ կողմնակցութիւնը վերջի օրերը զօրանալով՝ ամսոյն 14ին դահլիճին մէջ փոփոխութիւն մ'ընել տուաւ: Միլիոս զօրապետը՝ պատերազմի պաշտօնեայ եղաւ, Ռիկա Բալամիտես՝ ներքին գործոց պաշտօնեայ, Գանտուրիոյիս՝ արտաքին գործոց պաշտօնեայ, եւ Ծալիսիս՝ կրօնի ու հրապարակական գործոց պաշտօնեայ: Գոնուստիսիս Յունաստանի՝ Պոլիս նստող ղեկապան էր՝ հիմակ աս նոր պաշտօնին համար ետքի քաղքէն հեռացաւ: Հոս ալ ժողովրդեան մէջ խմբուած մը կ'երեւայ: Օսմանեան կառավարութիւնը սահմանին վրայ զօրք կը խաւրէ:

Պատերազմի Ասպարէզ:

Մաճնիզայի ճակատէն ու Մելնիանոյի կռուէն ետքը պատերազմի ասպարէզին վրայ խորին լռութիւն մը տիրեց, զորն որ հազիւ Կապուկոտոյայի քով պատահած կռիւը կրցաւ ընդհատել: Աւստրիական զօրքը Միլիոս գետին ձախ կողմը քաշուած ատեն՝ Կարիպայտի զօրապետն ամսոյն 15ին ան քաղքին քով Ռաբան սպարապետի տեղակալին զօրաց վրայ յարձակեցաւ, բայց 400 հոգի կորսնցներով եւ 80 գերի թող տալով Պրեշիա մընեցաւ: Անկէ ետքը դարձեալ լռութիւնը տիրեց: Աւստրիացիք Միլիոսին ետեւը կը քաշուէին ու ամէն կողմէն զօրքերնին հոն կը կենդրոնացնէին, իսկ Կաղղիացիք անդադար Կաղղիայէն զօրք ու պաշար կը բերէին, Իտալիայի մէջ զօրա-ժողով կ'ընէին, միւս կողմանէ ալ դէպ ի Միլիոս կը քաշէին: Ամսոյն 20ին երկու բանակներն արդէն դիմաց դիմաց կեցած էին մէկ ժամ մը միայն իրարմէ հեռու. եւ ամէն մէկ վայրկեան կրնային իրարու հետ զարնուիլ, բայց երկու կողմն ալ աս որոշիչ հարուածին ծանրակշռութիւնն ըմբռնելով կը ջանային իրենք զիրենք աղէկ պատրաստել, Կաթոլէն իրեն բանակը 250.000ի (°) հասուցած էր եւ Վիկտոր Էմանուէլ իրենք՝ 70.000ի, Կարիպայտին գունդը դուրս հանելով: Ասկէջ զատ Կաթոլէն մեծ նաւատորմիդ մը հանել տուաւ, որպէս զի Արիա-կան ծովէն Վենետիկի ծովեզերքը զօրք թափէ ու Աւստրիացւոց կռնակին վրայ ալ յարձակի: Աս յաղթ նաւատորմիդը դեռ Անգլիայի՝ օսմանեան նաւահանգիստ մը կեցած է ու կը պատրաստուի: Իսկ Աւստրիա Իտալիայի մէջ ունեցած զօրքն ամէն կողմէն ժողովելով 260.000ի հասցուց ու երկու բանակի բաժնեց: Առջի բանակը, որնոր բոլորովին նոր կազմուած է՝ Վիմֆէն թնդանթապետին տրուեցաւ, եւ երկրորդը որուն Կիւլայ թնդանթապետը կը հրամայէր, Շլիք հեծեալապետին՝ բոլորին վերին հրամանատարութիւնը փրանկիսկոս Զովսէփ Կայսրն Հես թնդանթապետին օգնութեամբը լռութեամբ վրան առաւ: Իսկ Կիւլայ՝ որն Մաճնիզայի ձախարհութեան վրայ արածած կը համարուի, բանակէն բոլորովին հեռացաւ: Ամսոյն 22ին Կաղղիացիք սկսան զինեալ

փոքր լռեհտութիւններ ընել, իսկ 23ին՝ Աւստրիացիք կամ՝ իրենք զիրենք բաւական պատրաստ համարելով եւ կամ գուցէ Կաղղիական նուաւորոնքին Վենետիկան ջրերը չեքեցած զործողութիւններն սկսելու համար՝ Միլիոս գետն անցան ու սկսան դէպ ի Բիեղէ թշնամոյն վրայ քալել: Աս երկու գետերուն մէջ տեղը ահաւոր բանակները դիմաց դիմաց եկան ու սոսկալի կոտորած մը սկսաւ, որնոր 12 ժամ տեւեց եւ ի վախճանի Աւստրիացիք ստիպուեցան նորէն Միլիոսի ետեւը քաշուիլ: Աս մեծ ճակատին վրայ զմանրաման լռեքը դեռ կը պակսին, առջեւնիս երկու պաշտօնական հեռադրական տեղեկութիւններ միայն ունինք երկու բանակներէն տրուած: Առջինը՝ Վերոնայէն Աւստրիական բանակէն ամսոյն 25ին գրուած՝ ասանկ կ'ըսէ.

«Կայսրական զօրքն ամսոյն 23ին չորս կետերէն Միլիոս գետին աջ եզերքն անցաւ: Իր աջ թեւը Բոցցալէնկը, Սու-ֆերինոյ եւ Գալիւսանոն բռնեց: Զախ թեւը ամսոյն 24ին մինչեւ Կուիտիցցոյի եւ Կասպելիտֆերտոյ յառաջ գնաց եւ դիմացն եղող թշնամին ամէն կետերէն ետ վռնեց: Երբոր Կայսրական բանակը դէպ ի Բիեղէ կը յառաջանար, թշնամին՝ որ նոյնպէս իրեն բոլոր զօրութեամբն յարձակողականի ձեռք զարկաւ, այնպիսի մեծ բազմութիւն մը դաշտ հանեց որ ամսոյն 24ին կէսօրէն յառաջ ժամը գրեթէ 10ին երկու զինուոր բանակներն իրարու զարնուելու սկսան: Այլ թեւը կաղմիւղ երկրորդ բանակը Շլիք կոմնին տակ՝ զխաւոր գծին բռնած կէտերը մինչեւ ժամը երկու ամենայն դիմակալութեամբ պաշտպանեց, իսկ առաջին բանակը թնդանթապետ Վիմֆէն կոմսին տակ ձախ թեւին մէջ միշտ դէպ ի Բիեղէ յառաջ կ'երթար: Դէպ ի ժամը 3ին թշնամին իրեն զխաւոր յարձակումը Սոֆերինոյի վրայ ըրաւ եւ քանի մը ժամու խիստ պատեւ ռալմէն ետքը աս կիտին տիրեց, զորն որ Սլաւաթիոն կոմսը հինգերորդ զօրաբաժնով դիւցազնաբար կը պաշտպանէր: Խաբը թշնամին իր զօրութիւնը դէպ ի Կալիւսանոյ շարժեց, զորն որ Գլամ Կալաս առջի զօրաբաժնով ու Յուգէ՝ Եօֆեներորդ զօրաբաժնով նոյնպէս արիւթութեամբ կը պաշտպանէին: Կուիւր մինչեւ իրիկունը տեւեց եւ վերջապէս հարկ եղաւ որ աս կէտն ալ թշնամոյն թող տրուի: Սոֆերինոյի եւ Կալիւսանոյի պատերազմին տեսնել տեսնելք սպարապետի տեղակալն ու թեւերորդ զօրաբաժնով բանակին աջ թեւին ծայրէն Բոցցոյէն կողմէն յառաջ գնաց եւ դիմացն եղող Բիեմնեղեցի զօրքը ետ մղեց: Բայց աս շարժումը միջին բանակին կորսնցուցած կէտերը նորէն գրաւելու ջոհեց: Զախ թեւին մէջ երրորդ, ինչեւրորդ եւ տասնութեկերորդ զօրաբաժնները կը պատերազմէին. ասոնց հետ միացած պահեստի հեծեալաւորն արտաքին կորդի քաջութեամբ շատ յարձակումներ ըրաւ: Բայց արտաքին բանակը յառաջ քալած ատեն թշնամոյն արտաքին կորդի բազմութիւն մը դուրս հանելով, անոր աջ թեւին մէջ բռնուեցն ու մի եւ նոյն ատեն թշնամոյն իր զխաւոր զօրութեամբը Վուրային վրայ յարձակէն՝ Կայսրական բանակն հարկադրեցաւ իրիկուան դէմ խիստ մրկի մը տակ ետ քաշուիլ: Երկէ իրիկուն Բոցցոյէնկոյ, Մոնձամպանոյ, Վուրլա եւ Կոյիւրայ դեռ մերկներուն ձեռքն էին:

Իսկ երկրորդ տեղեկութիւնը՝ Լուդ. Կաթոլէնին Կալիւսանոյէն ամսոյն 24ին իրիկունը Կաղղիական յատուկ ոճով կայսրուհւոյն տուածն է, որուն բառական թարգմանութիւնը հետեւեալն է. «Մեծ ճակատ. մեծ յաղթութիւն: Աւստրիական բոլոր բանակը մասնակից էր: Ճակատին գիծը 5 մղոնի վրայ տարածուած էր: Թշնամոյն դիրքերը գրաւեցին: Հաս թնդանթապետին արար առկնք եւ շատ գերիներ բռնեցինք: Ռուսի ժանր տեղեկութիւններ՝ առժամանակաբար են: Ճակատը անտուանց ժամը 4ին սկսաւ եւ մինչեւ իրիկունը ժամը 8 տեւեց: Աս ճակատին մէջ զինուոր արգիւնքը Նիլ զօրապետին կը տրուի, որն որ Սպարապետ անուանուեցաւ:

Ճակատէն ետքը երկու բանակներն ինչ ըրին՝ դեռ չենք գիտեր, լռեքու կը սպասենք:

Աւստրիացւոց կողմանէ սպարապետի տեղակալ Ռաբան՝ Վերոնայի հրամանար գրուեցաւ, իսկ Պենետէք՝ Կայսր զինուորական խորհրդին մէջ առնուեցաւ: